

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ ในระดับอุดมศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษาวิชาการดูแลสุขภาพตนเอง โดยการบูรณาการเนื้อหาวิชาในกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ และวิชาอื่นที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน

วิธีการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนต่อเนื่องกันดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1.1 การศึกษารวบรวมวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน สำหรับ

การพัฒนาหลักสูตร

1.2 การพัฒนาหลักสูตร

2. การประเมินและตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร ประกอบด้วย

2.1 การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรในเชิงทฤษฎี โดยการตรวจสอบเอกสารหลักสูตรโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

2.2 การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรในด้านการนำไปปฏิบัติ โดยการทดลองใช้หลักสูตร

3. การปรับปรุงหลักสูตรและรายงานผลการวิจัย ประกอบด้วย

3.1 การปรับปรุงหลักสูตร โดยการนำผลการประเมินและตรวจสอบหลักสูตรจากผู้ทรงคุณวุฒิ และผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการทดลองใช้หลักสูตรมาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

3.2 การรายงานผลการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ประชากรที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วย

1.1 ประชากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอนและผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ จำนวน 20 ท่าน

1.2 กลุ่มตัวอย่างจากประชากรที่เป็นอาจารย์ผู้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่มีฐานะเป็นมหาวิทยาลัย ประเภทจำกัดจำนวนรับหรือเทียบเท่า 4 แห่ง คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 50 คน

1.3 กลุ่มตัวอย่างจากประชากรที่เป็นผู้เรียนในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่มีฐานะเป็นมหาวิทยาลัย ประเภทจำกัดจำนวนรับหรือเทียบเท่า 4 แห่ง คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 880 คน

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการประเมินหลักสูตร และการทดลองใช้หลักสูตร ประกอบด้วย

2.1 ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านหลักสูตรและการสอน และผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ จำนวน 14 ท่าน

2.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองใช้หลักสูตร เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ลงทะเบียนเรียนวิชาสุขภาพสำหรับตนและชุมชน ในภาคต้น ปีการศึกษา 2535 จำนวน 115 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน สำหรับการพัฒนาหลักสูตร

ประกอบด้วย

- 1.1 แบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อด้านหลักสูตรและการสอน และผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ
- 1.2 แบบสอบถามอาจารย์ผู้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์สุขภาพในสถาบันอุดมศึกษา
- 1.3 แบบสอบถามผู้เรียนในสถาบันอุดมศึกษา
2. เครื่องมือที่ใช้ในการทดลองใช้หลักสูตร ประกอบด้วย
 - 2.1 หลักสูตรการบูรณาการวิชาการดูแลสุขภาพตนเอง
 - 2.2 เอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ ตำราวิชาการดูแลสุขภาพตนเอง และคู่มือการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรบูรณาการวิชาการดูแลสุขภาพตนเอง
3. เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลการทดลองใช้หลักสูตร ประกอบด้วย
 - 3.1 แบบทดสอบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน วิชาการดูแลสุขภาพตนเอง
 - 3.2 แบบวัดเจตคติของผู้เรียนต่อเรื่องการดูแลสุขภาพ

แบบแผนการทดลอง เป็นแบบกลุ่มทดลอง 3 กลุ่ม มีการวัดก่อนและหลัง

สมมติฐานการวิจัย ในส่วนของการทดลองใช้หลักสูตร คือ

1. ค่าเฉลี่ยของคะแนนสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนในเรื่อง การดูแลสุขภาพตนเอง ของกลุ่มทดลองทั้งสามกลุ่มภายหลังเรียนตามหลักสูตรสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด คือร้อยละ 70
2. ค่าเฉลี่ยของคะแนนเจตคติต่อการดูแลสุขภาพตนเองของกลุ่มทดลองทั้งสามกลุ่ม ภายหลังเรียนตามหลักสูตรสูงกว่าก่อนเรียน

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย ได้หลักสูตรบูรณาการวิชาการดูแลสุขภาพตนเอง เป็นหลักสูตรระดับรายวิชาเพื่อใช้เป็นรายวิชาหนึ่งในหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไปของหลักสูตรระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัย หรือสถาบันอุดมศึกษาที่มีฐานะเป็นมหาวิทยาลัยหรือเทียบเท่า

หลักสูตรการบูรณาการ วิชาการดูแลสุขภาพตนเอง มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ 3 ประการคือ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสุขภาพ และการดูแลรักษาสุขภาพ ทั้งส่วนตนและสิ่งแวดล้อม มีเจตคติที่ดีต่อเรื่องสุขภาพและการดูแลรักษาสุขภาพ และมีการปฏิบัติในการดูแลรักษาสุขภาพอย่างถูกต้อง และเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายทั้ง 3 ประการดังกล่าว เนื้อหาสาระของหลักสูตรจึงเป็นเนื้อหาสาระที่ได้จากการบูรณาการเนื้อหาวิชาในกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ และวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ วิชาในกลุ่มวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เข้าด้วยกัน โดยใช้หัวเรื่องสุขภาพเป็นแกนในการบูรณาการ และเป็นการบูรณาการตามแนวนอน ได้เนื้อหาที่บูรณาการแล้วในลักษณะที่เป็นหน่วยการเรียนทั้งหมด 9 หน่วยการเรียน โดยมีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ และการดูแลรักษาสุขภาพ สุขภาพกับโภชนาการ การออกกำลังกายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพ การพักผ่อนเพื่อสุขภาพ สุขภาพทางเพศ การป้องกันภาวะเสี่ยงทางสุขภาพ สุขภาพครอบครัว สุขภาพกับสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชีวิตที่ดี

การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร เน้นการใช้รูปแบบการสอนแบบกลุ่มสืบสวน และวิธีการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ วิธีการสอนแบบอภิธานิยาม-ตอบ การอภิปราย การใช้กรณีตัวอย่าง และการใช้ปัญหาเป็นฐาน

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ หลักสูตรได้กำหนดแนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจ เจตคติและทักษะ พร้อมทั้งเสนอแนะวิธีการและระยะเวลาการวัดและประเมินผล ในลักษณะที่เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้ใช้หลักสูตร

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ ในระดับอุดมศึกษา มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยและได้ผลการวิจัยตามที่ได้เสนอไปแล้ว และจากผลการวิจัย ผู้วิจัยพบว่าประเด็นสำคัญที่สมควรนำมาอภิปราย 2 ประเด็น คือ การดำเนินการพัฒนาหลักสูตร และการทดลองใช้หลักสูตร

1. การดำเนินการพัฒนาหลักสูตร

ในการพัฒนาหลักสูตรบูรณาการวิชาการดูแลสุขภาพตนเองนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบของหลักสูตรเป็นหลักสูตรบูรณาการ โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการหลักสูตรร่วมกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาพื้นฐานทั่วไปในระดับอุดมศึกษา และในการกำหนดขั้นตอนการดำเนินการพัฒนาหลักสูตร ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด หลักการและกระบวนการพัฒนาหลักสูตรของนักการศึกษาทางด้านหลักสูตรหลาย ๆ ท่าน ที่สำคัญ คือ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์ (Tyler, 1971:1) ที่ได้ เสนอแนวคิดว่าในการสร้างหลักสูตรนั้นผู้สร้างหลักสูตรจะต้องตอบคำถามสำคัญ 4 ประการ คือ (1) มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับ (2) มี ประสิทธิภาพทางการศึกษาอะไรบ้างที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์เหล่านั้น (3) จะจัด ประสิทธิภาพทางการศึกษาเหล่านั้นให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร และ(4) จะพิจารณาได้ อย่างไรว่า วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้นั้นได้บรรลุแล้ว คำตอบของคำถามทั้ง 4 ประการ ดังกล่าว จะเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรและกำหนดองค์ประกอบที่สำคัญและจำเป็นของหลักสูตร คัดเลือกเนื้อหาสาระและประสิทธิภาพการเรียนรู้ที่จะบรรลุไว้ในหลักสูตร กำหนดวิธีการจัด ประสิทธิภาพการเรียนรู้ และกำหนดแนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ และในขณะเดียวกันคำตอบของคำถามทั้ง 4 ประการ ยังเป็นสิ่งที่ช่วยในการกำหนดองค์ประกอบที่สำคัญและจำเป็นของหลักสูตร คือ หลักสูตรจะต้องประกอบด้วยจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ

และประสบการณ์การเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผล
ด้วย

นอกจากนั้น ในการจัดลำดับขั้นตอนของการดำเนินงานการพัฒนาหลักสูตร ผู้วิจัย
ได้ใช้ขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาหลักสูตรของ สัจจ อูกรานันท์ (2527:38) ที่ได้เสนอ
ขั้นตอนของการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรเริ่มตั้งแต่ (1) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
(2) การกำหนดจุดมุ่งหมาย (3) การคัดเลือกและจัดเนื้อหาสาระ (4) การกำหนด
มาตรการการวัดและประเมินผล (5) การนำหลักสูตรไปใช้ (6) การประเมินผลการ
ใช้หลักสูตร และ (7) การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร ซึ่งจากการดำเนินการตามขั้นตอน
ดังกล่าว พบว่า สามารถช่วยให้การพัฒนาหลักสูตรดำเนินไปอย่างเป็นระบบ ช่วยให้เกิด
ความสะดวกและได้ผลดี จึงกล่าวได้ว่าเป็นระบบการพัฒนาหลักสูตรที่มีคุณภาพและสามารถ
นำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเห็นได้จากความสำเร็จของ
หลักสูตรที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น

ในการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตร มีประเด็นสำคัญสำหรับการ
การอภิปราย ดังนี้

1.1 การศึกษา รวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการ
พัฒนาหลักสูตร จัดเป็นขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญมากในการที่จะช่วยให้ได้หลักสูตรที่มีคุณภาพ
ตรงความต้องการของผู้เรียนและผู้ใช้หลักสูตร และมีความเป็นไปได้สูงมากในการนำ
หลักสูตรไปใช้จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตรจึงต้อง
เป็นข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ต้องมีสาระครอบคลุมและมีปริมาณเพียงพอ ซึ่ง
ไทเลอร์ (Tyler, 1971:14) ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการ
พัฒนาหลักสูตรควรประกอบด้วยข้อมูลทางด้านสังคม ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียนและข้อมูลเกี่ยวกับ
ลักษณะเนื้อหาวิชา ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คำนึงถึงความสำคัญของข้อมูลพื้นฐานดังกล่าว
และต้องการให้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้น สามารถนำไปใช้ได้กับผู้เรียนในระดับอุดมศึกษาในวง

กว้าง หมายความว่า เป็นหลักสูตรที่สามารถนำไปใช้ได้ ในมหาวิทยาลัยทุกแห่ง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดตัวอย่างประชากรที่เป็นผู้เรียนและผู้สอน ให้กระจายอยู่ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เพื่อให้เชื่อมั่นได้ว่าตัวอย่างที่สุ่มได้ สามารถเป็นตัวแทนของประชากรได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด นอกจากนั้น ในส่วนของการศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้เชี่ยวชาญที่เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการอย่างแท้จริง และได้พยายามที่จะสัมภาษณ์โดยตรง แม้ว่าจะต้องใช้เวลาและค่าใช้จ่ายมาก แต่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง เพราะข้อมูลพื้นฐานจะเป็นตัวกำหนดขั้นต้นถึงคุณภาพของหลักสูตร

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ในส่วนที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ พบว่ามีประเด็นสำคัญและชัดเจนประเด็นหนึ่งที่ผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ทั้งผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตรและการสอน และผู้เชี่ยวชาญทางด้านเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มีความเห็นตรงกัน คือ ความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีหลักสูตรในรูปแบบของการบูรณาการเนื้อหาทางสุขภาพไว้ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นความจำเป็นที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสำคัญ และจากการสอบถามผู้เรียนในสถาบันอุดมศึกษา พบว่าส่วนใหญ่ต้องการที่จะเรียนรู้เรื่องสุขภาพและการดูแลสุขภาพ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายและรวดเร็ว เช่นสังคมไทยปัจจุบัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าเป็นความจำเป็น และเป็นความต้องการของสังคมที่จะต้องจัดให้มีหลักสูตรการศึกษานี้ขึ้น

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทำให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอสำหรับการพัฒนาหลักสูตรต่อไป

1.2 การสร้างหลักสูตรเป็นขั้นตอนสำคัญ และเพื่อให้ได้หลักสูตรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากที่สุด การจัดองค์ประกอบของหลักสูตรจึงเป็นสิ่งสำคัญ หลักสูตรที่ผู้

วิจัยสร้างชั้นนี้ ได้กำหนดองค์ประกอบตามแนวคิดของไทเลอร์ (Tyler, 1971) และได้เพิ่มองค์ประกอบที่ได้พิจารณาเห็นว่าจะทำให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น องค์ประกอบที่ผู้วิจัยได้จัดไว้ในหลักสูตร คือ หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การจัดการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผล องค์ประกอบดังกล่าวจะสอดคล้องส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกัน การจัดองค์ประกอบของหลักสูตรเมื่อพิจารณาหลักการเหตุผลและความจำเป็นของหลักสูตรแล้ว ต่อมาก็คือการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เป็นการกำหนดว่า หลักสูตรต้องการให้ผู้เรียนได้บรรลุเป้าหมายอะไรบ้าง ซึ่งในการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรจะต้องครอบคลุมจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านเจตคติ และด้านทักษะปฏิบัติ แต่อาจจะมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน จุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนี้ มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเจตคติต่อเรื่องสุขภาพและการดูแลสุขภาพ ซึ่งจุดมุ่งหมายจะเป็นเครื่องชี้นำถึงการจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรนี้ที่เน้นการใช้รูปแบบการสอนแบบกลุ่มสืบสวน จะสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่เป็นการพัฒนาทางด้านเจตคติของผู้เรียนดังกล่าวแล้ว

1.3 การบูรณาการเนื้อหาหลักสูตร ตามกระบวนการพัฒนาหลักสูตรโดยทั่วไปแล้ว การจัดเนื้อหาสาระของหลักสูตรเป็นขั้นตอนหนึ่งของการสร้างหลักสูตร แต่ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการจัดเนื้อหาหลักสูตรโดยวิธีบูรณาการเนื้อหาหลักสูตร ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของการวิจัยครั้งนี้

การบูรณาการเนื้อหาหลักสูตร จัดเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา เพราะแต่เดิมมักใช้การบูรณาการเนื้อหาหลักสูตร ในหลักสูตรระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการบูรณาการจากแนวคิดที่ว่าเด็กสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในภาพรวมในลักษณะที่ผสมผสานกันได้ดีกว่าการเรียนรู้สิ่งที่แยกเป็นส่วน ๆ จากแนวคิดเริ่มต้นที่

ว่าการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรจะช่วยให้ผู้เรียนได้สร้างความรู้และประสบการณ์ขึ้นมาใหม่ ในลักษณะที่ผสมผสานเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและสถานการณ์ในชีวิตจริงของผู้เรียน และการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรจะทำให้ได้หลักสูตรที่มีความหมายสำหรับผู้เรียน และบรรลุเป้าหมายของการศึกษาในการพัฒนาบุคคลทั้งทางด้านความรู้ บุคลิกภาพ และการพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไปในระดับอุดมศึกษา ประกอบกับการศึกษาสภาพปัญหาของการจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไปที่พบว่า หลักสูตรและการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานทั่วไปที่มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ในทุก ๆ ด้านยังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายอย่างแท้จริง การจัดหลักสูตรรายวิชาส่วนใหญ่ยังเป็นรายวิชาเดี่ยว ๆ ที่ให้ข้อความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นส่วน ๆ ไป ผลจากการเรียนในลักษณะดังกล่าวไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเชื่อมโยงและนำข้อความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้จากข้อค้นพบจากการวิจัยของไพฑูริย์ สีนลารัตน์ และทองอินทร์ วงศ์โสธร (2526:25-26) เกี่ยวกับสภาพและปัญหาของวิชาพื้นฐานทั่วไปในระดับอุดมศึกษา พบว่าการจัดหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการจะสามารถสนองตอบต่อจุดมุ่งหมายที่สำคัญของวิชาพื้นฐานทั่วไปได้มากกว่าการจัดหลักสูตรในรูปแบบอื่น จากที่กล่าวมา จึงเกิดแนวคิดว่าการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรน่าจะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษาได้ และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทุกท่านได้ให้ความเห็นตรงกันว่า วิธีการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษาได้ โดยเฉพาะเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ เพราะเรื่องสุขภาพมีลักษณะที่ต้องบูรณาการเนื้อหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันอยู่แล้ว แต่ในการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรนั้น จะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดรูปแบบการบูรณาการเนื้อหาแบบกว้าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมที่จะเป็นวิชาพื้นฐานทั่วไปใช้วิธีการบูรณาการตามแนวนอน เพราะใช้เป็นหลักสูตรรายวิชาในระดับเดี่ยวยุคคือระดับปริญญาตรีและใช้การบูรณาการโดยใช้หัวเรื่องเป็นแกน หัวเรื่องสำคัญ คือ เรื่องสุขภาพ แล้วนำเนื้อหาที่เชื่อมโยงในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ และวิชาที่เกี่ยวข้องในกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มาบูรณาการเข้าด้วยกันแล้วพัฒนาเนื้อหาที่ได้บูรณาการแล้วขึ้นเป็นหน่วยการเรียนรู้ ซึ่งในการบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลพื้นฐานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ควรบรรจุไว้ในหลักสูตรที่ได้จากศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานที่ได้กล่าวมาแล้ว

เพื่อให้แน่ใจได้ว่า เนื้อหาหลักสูตรที่ได้บูรณาการแล้วนั้นมีคุณภาพและมีความสอดคล้องเหมาะสมที่จะนำไปใช้เป็นหลักสูตรรายวิชาในระดับอุดมศึกษา ผู้วิจัยจึงได้นำเนื้อหาที่บูรณาการแล้วจำนวน 2 หน่วยการเรียนรู้จากเนื้อหาทั้งหมด 4 หน่วยการเรียนรู้ ไปทดลองสอนกับนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ลงทะเบียนเรียนวิชาสุขภาพสำหรับตนและชุมชนในภาคปลาย ปีการศึกษา 2534 จำนวน 130 คน ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจากอาจารย์ผู้สอนประจำวิชานี้ให้ช่วยสอน 1 กลุ่ม และผู้วิจัยสอน 1 กลุ่ม โดยใช้นโยบายที่บูรณาการขึ้นและวิธีการสอนเหมือนกัน ใช้เวลาการทดลองในชั้นต้นนี้ 8 สัปดาห์จากการประเมินผลการทดลองใช้ เนื้อหาที่บูรณาการขึ้นนี้พบว่า สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของผู้เรียนทั้งหมดสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด คือร้อยละ 70 แต่จากความคิดเห็นของกลุ่มผู้เรียน อาจารย์ผู้สอน อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้ไปสังเกตการสอน และจากข้อสังเกตของผู้วิจัยเองพบว่าหน่วยการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นนั้นใหญ่เกินไป มีความซับซ้อนมากเกินไป และการบูรณาการเนื้อหายังไม่ชัดเจนว่าในแต่ละเรื่องนั้นได้บูรณาการเนื้อหาอะไรบ้างเข้าด้วยกัน ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านี้มาแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาของหลักสูตรใหม่ โดยทำให้เป็นหน่วยการเรียนรู้ที่ไม่ใหญ่เกินไป ลดความซ้ำซ้อนลงและบูรณาการเนื้อหาที่เกี่ยวข้องให้กระจ่างชัดเจนขึ้น และเมื่อได้แก้ไขปรับปรุงแล้วได้นำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ แล้วปรับปรุงแก้ไขอีกครั้ง

หนึ่ง พร้อมทั้งตรวจสอบคุณลักษณะของเนื้อหาหลักสูตรที่ได้บูรณาการแล้วตามเกณฑ์คุณลักษณะของเนื้อหาที่บูรณาการแล้ว (ได้กล่าวรายละเอียดเอาไว้ในขั้นตอนการดำเนินการวิจัย) ซึ่งทำให้เชื่อมั่นได้ว่าเนื้อหาหลักสูตรที่ใช้การบูรณาการนี้มีคุณภาพเป็นที่น่าพอใจก่อนที่จะนำหลักสูตรไปทดลองใช้

1.4 การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน จัดว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่งของการสร้างหลักสูตร ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย เนื้อหาระยะของหลักสูตร และกลุ่มผู้เรียนในการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนสำหรับหลักสูตรนี้ นอกจากผู้วิจัยจะได้ศึกษาเชิงทฤษฎีแล้ว ผู้วิจัยได้ขอเข้าสังเกตการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานทั่วไป ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่จัดหลักสูตรในเชิงของการบูรณาการเนื้อหาวิชาเป็นกลุ่มวิชา โดยขอเข้าสังเกตการเรียนการสอนนี้ 4 ครั้ง ครั้งละ 2 ชั่วโมง ใช้เวลา 4 สัปดาห์ และผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นฐานของหลักสูตรแพทย์แนวใหม่ ของคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีก 1 ครั้ง เป็นเวลา 3 ชั่วโมง จากการสังเกตการเรียนการสอนดังกล่าวพบว่า ส่วนใหญ่ใช้วิธีการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง วิธีการที่ใช้คือ การอภิปรายกลุ่มย่อย ใช้กรณีตัวอย่างเป็นสื่อในการอภิปราย หรือใช้ปัญหาเป็นสื่อในการอภิปราย ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ตรงกับการศึกษาเชิงทฤษฎี ทำให้มั่นใจได้ว่าวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรนี้ สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 การประเมินและตรวจสอบเอกสารหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่ช่วยให้มีการตรวจสอบแก้ไข ปรับปรุงหลักสูตรก่อนที่จะนำหลักสูตรไปทดลองใช้จริง การประเมินและตรวจสอบเอกสารหลักสูตรสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การตรวจสอบโดยใช้สูตรหรือระบบตรวจสอบคุณภาพที่มีผู้เสนอไว้ และการประเมินและตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การประเมินและตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การที่เลือกใช้วิธีนี้ เนื่องจากได้พิจารณาว่า ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ที่ผ่านการศึกษาด้านทฤษฎี และหลักการพัฒนา

หลักสูตร ตลอดจนมีประการโดยตรงในการพัฒนาหลักสูตรและการศึกษาวิจัยทางการพัฒนาหลักสูตรมาแล้ว นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านเนื้อหาวิชาเป็นผู้ที่ได้มีการศึกษาวิจัยในเนื้อหาวิชานี้อย่างสม่ำเสมอ โดยลักษณะดังกล่าว การประเมินและตรวจสอบหลักสูตรโดยผู้ทรงคุณวุฒิจึงน่าจะได้ผลตรงตามความเป็นจริงและทันสมัย ตลอดจนได้ข้อเสนอแนะสำหรับการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรอย่างละเอียดและชัดเจนมากกว่าการประเมินและตรวจสอบโดยใช้สูตรหรือระบบการประเมินที่มีผู้เสนอไว้ สำหรับวิธีการที่ให้ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินและตรวจสอบหลักสูตรนั้น ผู้วิจัยได้จัดประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นการสัมมนาร่วมกันระหว่างผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านหลักสูตรและการสอน ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ คณะอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้วิจัย ทำให้ได้ข้อความคิดและข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรอย่างละเอียดทุกแง่มุมและชัดเจนอย่างมาก นอกจากนี้การสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิแล้วผู้วิจัยยังได้นำเอกสารหลักสูตรไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่สามารถเข้าร่วมสัมมนาได้ตรวจสอบแก้ไขอีกทางหนึ่งด้วย และจากการประมวลความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมด มีข้อความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่ตรงกันหลายประเด็น และมีข้อความคิดเห็นที่หลากหลายออกไปด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการนำไปปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

อย่างไรก็ตาม การประเมินและตรวจสอบหลักสูตรโดยการสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิแม้ว่าจะทำให้ได้ข้อความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าอย่างมาก ทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ แต่ก็ เป็นวิธีการที่กระทำได้ยากเนื่องจากข้อจำกัดหลายประการ เช่น งบประมาณ เวลาที่ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่จะมีเวลาตรงกันที่จะมาสัมมนาได้ ซึ่งในเรื่องนี้เชื่อว่า เป็นข้อจำกัดที่สำคัญที่สุด ดังนั้น หากจะใช้วิธีการนี้ในการวิจัยต่อ ๆ ไป ผู้ดำเนินการจะต้องวางแผนกำหนดนัดหมายและเตรียมการต่าง ๆ อย่างละเอียดรอบคอบ

2. การทดลองใช้หลักสูตร

จากแนวคิดของนักการศึกษาทางด้านหลักสูตร ไทเลอร์ (Tyler, 1971: 104) ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ขั้นตอนที่สำคัญมากขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตร คือ การประเมินและการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร โดยการนำหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้น ไปทดลองใช้เพื่อตรวจสอบว่าหลักสูตรที่ได้พัฒนาตามขั้นตอนตามหลักการที่ถูกต้อง โดยเริ่มจากการกำหนดจุดมุ่งหมาย การเลือกเนื้อหาสาระ และประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในสถานการณ์จริงของการจัดการศึกษาหรือไม่ และเพื่อค้นหาจุดเด่นและจุดอ่อนของหลักสูตรอย่างชัดเจนอีกด้วย ดังนั้น ข้อมูลจากการทดลองใช้หลักสูตรนี้จะมีประโยชน์อย่างมากต่อการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ในสอดคล้องกับแนวคิดของทาบ (Taba, 1977:167-168) และบานาธา (Banathy, 1968:77-79) ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ก่อนการนำหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นไปใช้อย่างถาวรนั้น ควรได้มีการทดลองใช้หลักสูตรเพื่อประเมินและตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรก่อน

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้นำหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้เพื่อให้เชื่อมั่นได้ว่า หลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นนี้มีคุณภาพ และสามารถนำไปใช้จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพในการทดลองครั้งนี้เป็นการทดลองแบบกึ่งทดลอง คือทดลองในสถานการณ์จริง แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พยายามควบคุมตัวแปรที่อาจจะมีผลต่อการทดลอง กล่าวคือ การสุ่มผู้เรียนเข้ากลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่ม เพื่อให้กลุ่มทดลองทั้งสามกลุ่มมีความแตกต่างกันน้อยที่สุด ในด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ผู้วิจัยพยายามจัดให้กลุ่มทดลองทุกกลุ่มมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ในการเรียนการสอนใกล้เคียงกันมากที่สุด

ประเด็นสำคัญของการทดลองใช้หลักสูตรที่จะนำมาอภิปรายมีดังนี้

2.1 การทดสอบความรู้ก่อนเรียนและหลังเรียนของผู้เรียน เพื่อเปรียบเทียบ
 คว้า ผู้เรียนมีพัฒนาการทางการเรียนรู้ ทักษะและเจตคติตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร หรือ
 ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้หรือไม่ อย่างไร ซึ่งตามหลักการแล้วหลักสูตรที่ผ่านขั้นตอนการพัฒนา
 ตามแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตร จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ทักษะและ
 เจตคติต่อสิ่งที่ได้เรียนรู้ได้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร หรือตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

2.2 การทดสอบสัมฤทธิ์ผลการเรียนรู้ทางด้านความรู้ความเข้าใจ พบว่า
 สัมฤทธิ์ผลการเรียนรู้ของกลุ่มทดลองทั้งสามกลุ่มสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือร้อยละ 70
 และเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัย ทำให้กล่าวได้ว่าผู้เรียนได้บรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
 เป็นข้อบ่งชี้ประการหนึ่งว่าหลักสูตรนี้มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ
 การประเมินสัมฤทธิ์ผลการเรียนรู้ทางด้านความรู้ความเข้าใจจากการทดลองใช้หลักสูตรนี้
 สอดคล้องกับผลการวิจัยของจิตรลดา สุวัตติกุล (2533:166) ซึ่งได้พัฒนาหลักสูตรวิชา
 สังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามกระบวนการทางสังคม เมื่อนำหลักสูตรที่ได้พัฒนา
 ขึ้นไปทดลองใช้ พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการเรียนตามหลักสูตร สูงกว่าก่อนการ
 เรียนตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของหลักสูตรว่า สามารถนำไปใช้ได้
 ในสถานการณ์จริงของการจัดการศึกษา และจากผลการวิจัยของสมจิต จันทรฉาย (2533:
 275) ซึ่งได้บูรณาการเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์เข้าในหลักสูตรระดับประถมศึกษา ตาม
 หลักการ แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตร ผลการทดลองใช้หลักสูตรพบว่าผู้เรียนมีสัมฤทธิ์ผล
 ทางการเรียนเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

2.3 การพิจารณาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่ม
 เปรียบเทียบกันพบว่าก่อนการเรียนตามหลักสูตร กลุ่มทดลองกลุ่มที่ 1 มีผลสัมฤทธิ์ทางการ
 เรียนต่ำกว่ากลุ่มทดลองอีก 2 กลุ่ม และเมื่อทดสอบภายหลังการเรียนตามหลักสูตรก็พบว่า
 มีผลเช่นเดียวกัน คือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลองกลุ่มที่ 1 ต่ำกว่ากลุ่มทดลองอีก
 2 กลุ่ม และเมื่อพิจารณาพัฒนาการทางการเรียนรู้ของกลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่ม พบว่าไม่

แตกต่างกัน ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนี้สามารถนำไปใช้ได้กับผู้เรียนทุกลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นผู้เรียนที่เก่งหรืออ่อน ก็จะสามารถพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้เช่นเดียวกัน

2.4 ด้านเจตคติ ผลการวัดเจตคติของผู้เรียนต่อเรื่องสุขภาพก่อนการเรียนของกลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่ม พบว่าผู้เรียนทั้ง 3 กลุ่ม มีเจตคติต่อเรื่องสุขภาพอยู่ในระดับดีมาก (ค่าเฉลี่ยสูงกว่า 4) และทั้ง 3 กลุ่มไม่แตกต่างกันและเมื่อวัดเจตคติของผู้เรียนภายหลังเรียนตามหลักสูตรแล้ว พบว่าเจตคติต่อเรื่องสุขภาพของผู้เรียนทั้ง 3 กลุ่ม ไม่แตกต่างกัน และเมื่อเปรียบเทียบเจตติก่อนการเรียนกับภายหลังการเรียน พบว่าไม่แตกต่างกันในกลุ่มทดลองทุกกลุ่ม ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ การที่จะเป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการที่ผู้เรียนมีเจตคติต่อเรื่องสุขภาพอยู่แล้วตั้งแต่ก่อนการเรียน ซึ่งอาจเนื่องมาจากการที่กลุ่มผู้เรียนได้รับรู้ได้รับการกระตุ้นจากสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ให้เห็นถึงความสำคัญของสุขภาพและการดูแลสุขภาพ ซึ่งประเด็นเรื่องสุขภาพนี้จัดเป็นประเด็นสำคัญของสังคมปัจจุบัน ลักษณะเช่นนี้เป็นเรื่องที่อยู่แล้วที่ผู้พัฒนาหลักสูตรควรมุ่งจุดเน้นของหลักสูตรไปที่การให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพต่อไป

2.5 การทดสอบทางด้านทักษะไม่อาจกระทำได้โดยตรงแต่ได้สอดแทรกไว้ในส่วนของการทดสอบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนในบางส่วนแล้ว

2.6 ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ได้จากการทดลองใช้หลักสูตรในครั้งนี้คือ ประเด็นเกี่ยวกับผู้สอน ในการทดลองใช้หลักสูตรครั้งนี้ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจากอาจารย์ผู้สอนวิชาสุขภาพสำหรับคนและชุมชน ให้เป็นผู้สอนกลุ่มทดลอง 1 กลุ่ม โดยผู้วิจัยและผู้สอนได้ร่วมกันวางแผนการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้น และจากผลการทดลองใช้หลักสูตรที่กลุ่มทดลองที่อาจารย์ร่วมสอนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และมีพัฒนาการทางการเรียนรู้ไม่แตกต่างจากกลุ่มทดลองอีก 2 กลุ่ม

ที่ผู้วิจัยเป็นผู้สอนเอง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนี้ สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถดำเนินการสอนได้โดยผู้สอนที่มีคุณลักษณะตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรทำให้ลดปัญหาการจัดหาผู้สอนลงได้ นอกจากนี้หลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นนี้ยังสามารถนำไปใช้ได้กับผู้เรียนทุกลักษณะทั้งเก่งและอ่อน ซึ่งเป็นความเหมาะสมประการหนึ่งสำหรับหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปที่จะต้องจัดให้กับผู้เรียนทุกคน นอกจากนี้หลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นนี้ยังสะดวกในการนำไปใช้เพราะผู้สอนที่มีคุณลักษณะตามที่เสนอไว้ในหลักสูตรทุกคนก็สามารถสอนตามหลักสูตรนี้ได้ ทำให้ไม่เกิดความยุ่งยากในการจัดหาผู้สอน

การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร จากผลการทดลองใช้หลักสูตรผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงหลักสูตรในด้านต่าง ๆ เช่น สื่อประกอบการสอน การประเมินผล และประเด็นที่สำคัญ คือ การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร หากทำได้หลาย ๆ ครั้งจะยิ่งช่วยให้หลักสูตรมีคุณภาพดีขึ้นตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะที่สำคัญ 2 ประการ คือ

- 1.1 ควรได้เสนอแนวความคิดการบรรจุหลักสูตรรายวิชาการดูแลสุขภาพตนเองไว้ในหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไปในกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ให้กับคณะกรรมการวิชาการ และ/หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบ การจัดการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไปของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยเสนอขั้นตอนการบรรจุหลักสูตรรายวิชาการดูแลสุขภาพตนเอง จากการบรรจุไว้เป็นวิชาเลือกสำหรับผู้เรียนชั้นปีที่ 1 ของทุกคณะได้เรียนโดยมีหน่วยงานระดับภาควิชาเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอน
- 1.2 ควรเผยแพร่ผลงานวิจัยนี้ไปยังมหาวิทยาลัยทุกแห่ง เพื่อให้มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งพิจารณานำหลักสูตรนี้ไปใช้ หรือปรับใช้ตามความเหมาะสม
- 1.3 ควรได้จัดให้มีการเสนอผลการวิจัยนี้ในการประชุมวิชาการของ

มหาวิทยาลัย/สถาบันอุดมศึกษา ซึ่งจัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้การเผยแพร่ผลงานวิจัย กว้างขวางออกไปทำให้สถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ สามารถนำหลักสูตรนี้ไปใช้หรือไปปรับใช้ ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยการพัฒนาหลักสูตร โดยใช้วิธีการบูรณาการเนื้อหา หลักสูตรในกลุ่มวิชาอื่น ๆ ที่พิจารณาเห็นว่าสามารถกระทำได้ เช่น การบูรณาการเนื้อหา ในกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาวิชา พื้นฐานทั่วไปให้ดีขึ้น

2.2 ควรมีการวิจัยพัฒนาหลักสูตร โดยใช้วิธีบูรณาการเนื้อหาในแนวตั้ง ในหมวดวิชาสี่หรือวิชาเฉพาะด้าน เพื่อลดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาวิชาและทำให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น